

מגדל דוד, 1900 בקירוב. שמון נגי קרטון

ירושלים

בזעיר אנפין

בעקבות דגמיו ויצירותיו של האמן הירושלמי מאיר רוזין

ניר פלדמן

מאיר רוזין נולד בשנת 1876 בעיר ויטבסק שברוסיה הלבנה, לאביו שמואל ולאמו חיה פרידה. אחרי שלמד שנים אחדות ב"חדר" עלה ארצה עם הוריו בשנת 1891, והמשפחה התיישבה בירושלים. לאחר שסיים את לימודיו בישיבה הקים משפחה, ויצא למסעות באירופה ובארצות הברית, שם ביקר במוזיאונים ובאתרים נוספים ואף למד כמה שפות. רוזין הצעיר, שהתבלט בעצמאותו, סירב להחליף בירושלים את מלבושיו האירופיים במלבושים שנהגו בקרב בני העדה האשכנזית בעיר, ועל כן זכה לכינוי: "מאיר מיט א קורצה רעקל" (מאיר עם המעיל הקצר).

סיסמת אבי המשפחה מיום עלותו ארצה הייתה "מלאכה-מלוכה", ואי-ההזדקקות לכספי ה"חלוקה" היו במשפחה בגדר אידיאל. האב, שהיה יצרן ספירט מהראשונים בירושלים, נהרג בתאונת עבודה, ומאיר רוזין, שהיה בעל כשרון אמנותי לציור ומלאכת מחשבת, החל להתפרנס מציור שלטים, וזכה לכינוי נוסף: "מאיר שילדנמאכער" (מאיר עושה השלטים). עד מהרה נדרשו שלטיו בכל הארץ: כך למשל, שלט שהכין לבית מרקחת בחיפה הועבר מירושלים ליפו על גבו של גמל, ומיפו לחיפה בספינה. לימים, הגיעו שלטיו דרך הים גם לביירות.

ניר פלדמן הוא חוקר, אוצר ומרצה לתולדות הצילום, הגרפיקה והאמנות הדקדוטיבית בארץ ישראל.

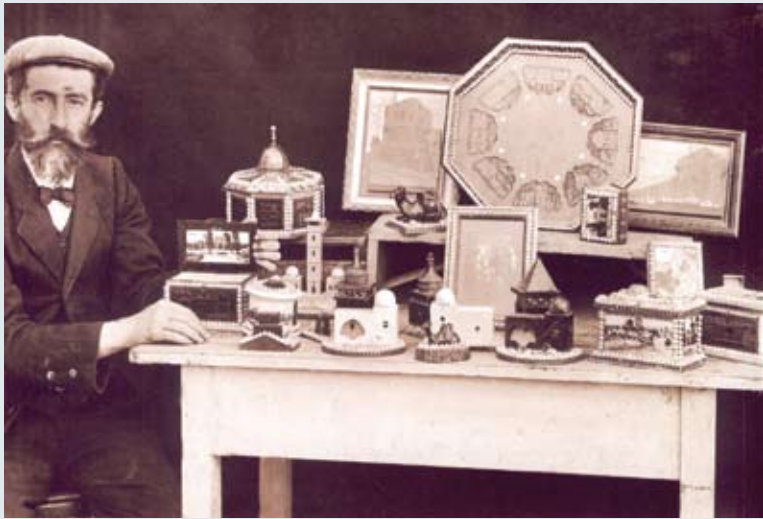
שערים, שלטים ומזכרות

לקראת ביקור הקיסר הגרמני וילהלם השני בירושלים בשנת 1898, התבקש רוזין להכין שניים מתוך שלושת שערי הכבוד מעץ שהוצבו במבואות העיר: השער של העדה היהודית והשער של מועצת העירייה. באותה עת ישב "שבעה" על בתו הבכורה, חנה, וכדי להכין את השערים במועד הורה לו הרב שמואל סלאנט לקום מהשבעה בשל "כבוד מלכים", לצאת מהבית לעבודתו לפני הזריחה ולחזור אחרי השקיעה, כשעפר בנעליו.

השער של עדת היהודים – שהיה המפואר מבין השערים – הוקם ברחוב יפו, בסמוך לפינת רחוב הנביאים ורחוב יפו. מעל שני עמודי השער התנשאה כיפה רחבה לכל רוחבו של הרחוב, ומעליה הוצב מגדל עם כתר. את הקשת עיטר רוזין בצמחייה ובכתובת בעברית ובגרמנית: "ברוך הבא בשם ה' ברכונכם מבית ה', וילהלם השני אוגוסטה ויקטוריה, ירום הודם", שאותה קישט בסמלים מלכותיים, כולל הנשר הפרוסי וכתר על ראשו. כתרים ורימונים עשויים כסף זהב שנלקחו מספרי תורה נתלו אף הם על השער, ובצד

המלאכה הציעו השותפים בין השאר: "ציור בתים ובתי תפלה; ציור כל מיני שלטים על בד, עץ, פח וכו'; שלטי-זכויות עם ובלי גלוף מקושטים בזהב, כסף, ברונז, צדף וברוקט; [...] אותיות בולטות מאבץ, עפרת, עץ [...] בנין במות וקשוטן; קשוטים בשביל בתי-צלום; יציקת עבודות שונות מגיפס [גבס]; תמונות מא"י; מסגרות לתמונות; מודלים ארchiטקטוריים". אלא שלאחר חודשים לא רבים פורקה השותפות, ורוזין החל לעסוק בייצור "מזכרות ארץ הקודש" ומכירתן, כחלק מענף מסחרי שהתפתח מאוד בירושלים מאמצע המאה ה-19, בעקבות תנועה ערה של תיירים לארץ ישראל.

רוזין פתח חנות למזכרות מול מגדל דוד, התעדכן במקצועו באמצעות קטלוגים ופרוספקטים שקיבל מחו"ל, ובחנותו ייצר ומכר מזכרות ירושלמיות מעץ זית, עם חידושו הייחודי: קישוטי קונכיות קטנות ששולבו בשולי המזכרות כחותם אמנותי אישי. בין השאר ייצר קופסאות למטרות שונות, כריכות לספרים ולאלבומים לפרחים מיובשים. בדופנות חלק מן הקופסאות גולפו תיאורי המקומות

מאיר רוזין מציג מזכרות ודגמים שיצר, 1912

הקדושים (הכותל המערבי, מערת המכפלה, קבר רחל ומקום המקדש), ועל אחרות הודבקו גלויות עם תיאורי המקומות הקדושים. רוזין אף ייצר חפצים שימושיים מעץ זית כמו קסתות לדיו, מחזיקי קופסאות גפרורים ומפיות. בבית הדפוס הירושלמי של משפחת מונזון הדפיס בהדפסה ליטוגרפית את ציורי נופי ארץ הקודש שצייר כדוגמאות לרקמה (ראו גלויה, עמ' 10), לגלויות ולאלבומים. הוא אף ייצר ומכר דגמים מגבס של קבר רחל, מערת המכפלה, יד אבשלום, קבר שמואל הנביא ומקום המקדש, ויצק גם "מצבות" מיניאטוריות מגבס, שנשלחו לחו"ל לבני משפחותיהם של נפטרים שנקברו בירושלים...

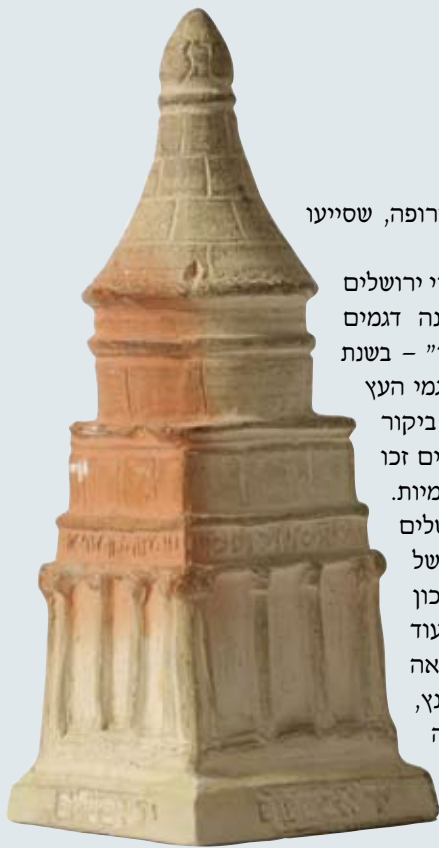
עבור חברי מסדר הבונים החופשיים בעיר גילף רוזין

דגלי גרמניה ותורכיה. השער השני של מועצת העירייה הוקם ליד ביתו של הפאשה של ירושלים, והשער השלישי, שבשני צדיו צריחים מפוארים ומפוספסים, נשלח במיוחד מקושטא על ידי הסולטאן עבדול חמיד השני, והוקם במרחק מה משער יפו.

לאחר שנים אחדות שהקדיש רוזין ליצירת שלטים, למד בשנת 1907 במשך שלושה חודשים במחלקת יציקת הגבס של בית הספר "בצלאל". שנה מאוחר יותר עלה ארצה מוורשה שמואל מלניק, שהחל ללמוד ציור באקדמיה בורשה והמשיך ללמוד את מלאכת הצביעה בווינה. מלניק התיישב בירושלים ורוזין הקים עמו בשותפות את "בית-מלאכה אומנותי הארצישראלי הראשון". בפרסומות לבית

סמל מסדר הבונים החופשיים על אבן ממערת צדקיהו, 1907 בקירוב

נשלחו בין השאר לנדבנים שונים באירופה, שסייעו באחזקת המקומות הקדושים בארץ. גם האדריכל קונרד שיק, מחשובי חוקרי ירושלים וארץ ישראל במאה ה-19, היה בונה דגמים מחונן, וכשחנך את ביתו – "בית תבור" – בשנת 1889 ברח' הנביאים, הציג בו כמה מדגמי העץ שבנה. עד מהרה הפך המקום למוקד ביקור לחוקרים ולמבקרים בירושלים, והדגמים זכו לפרסום רב והוצגו בתערוכות בין-לאומיות. דגמים של שיק מוצגים כיום בירושלים באכסניית סנט פאולוס, במוזיאון של כנסיית המשיח, במכון האוונגלי ובמכון הגרמני הפרוטסטנטי לארכאולוגיה. עוד שניים מיוצרי הדגמים של ירושלים במאה ה-19 הם הכומר האנגלי מרטין טנץ, שבנה כמה דגמים של ירושלים העתיקה והר הבית (ש אחד מהם מוצג במוזיאון כנסיית המשיח), וההונגרי הקתולי סטפן אילש, שדגם ירושלים שיצר מפח-אבץ דק והוצג לראשונה בתערוכה בין-לאומית בווינה בשנת 1873, מוצג כיום במוזיאון מגדל דוד.

"לפתח כשרונות צעירי ירושלים"

בשנת 1913 הקים רוזין בצוותא עם ש"ז גולדברגר ויעקב ערבליך את בית המלאכה "אמנות יהודה", שמטרתו הייתה "לתת מלאכה לפועלים עניים, ולפתח כשרונות צעירי ירושלים באמנות הציור, רשום ובנאות". בבית המלאכה עבדו שמונה פועלים וחמישה חניכים, והתוצרת, על פי "ספר הזכרון הירושלמי" שערך נחום דב פריימן בשנת 1913, כללה "תבנית כל הבנינים העתיקים וההסטוריים שלנו בא"י בפורמט קטן מעצי זית [...] גם תבניות של מושבות אחינו בארץ-ישראל ופרברי ירושלים, בתי חסד שונים ומראות מהארץ בזמנים ידועים".

בחול המועד סוכות 1915 היה רוזין בין שבעת מייסדי הארגון של אמנים ובעלי מלאכות בירושלים, שריכוזו כמאה חברים לשם פעילות ציבורית ועזרה לנוזקים בצוק העתים של מלחמת העולם הראשונה. בין

מזכרות עם סמל המסדר, שייצר מאבני גיר ממערת צדקיהו, שהתגלתה מחדש בשנת 1854 החוקר ג'יימס ברקלי. על פי אמונתם של חברי מסדר הבונים החופשיים, היה שלמה המלך מייסד המסדר וחוצב המערה, שאותה כינו "מחצבות המלך שלמה".

"יסוד לבית נכות קטן ירושלמי": המוזיאון הפרטי של מאיר רוזין

לאחר שנים של פרנסה מצויה-יחסית בחנותו, ששכנה במקום מרכזי, נרכש המקום על ידי בנק אפ"ק ולרוזין הוצע להיות פקיד בסניף הבנק החדש. רוזין דחה את ההצעה ועבר לחנות בקרן זוית, מול הכנסייה הארמנית. אלא שפרנסתו הצטמצמה, והוא פתח בביתו "מוזיאון" קטן, שבו הציג מבחר מיצירותיו האומנותיות והאמנותיות, כולל כמה מודלים ארכיטקטוניים מעץ של מבנים ירושלמיים כבית הכנסת "החורבה", שכונות בתי אונגרין ובתי ראנד, קבר רחל ועוד. חלקם נוצרו למכירה ואחרים לתצוגה ב"מוזיאון", מאחר שרוזין ראה ביצירותיו ערך אמנותי ולא רק מסחרי. כך הקפיד להצטלם עם היצירות והציג מחברת אורחים, שהלכה והתמלאה בדברי שבח והלל של אנשי שם בצד גזרי מאמרים מעיתוני התקופה. בעיתון "מוריה" משנת 1912 מתואר למשל דגם בתי אונגרין:

עבודה אומנותית חדשה שכמה לא הייתה עוד בארצנו בין היהודים. הוא פסל את כל בתי אונגריה כמו שהם ורק בתבנית קטנה, אמיניטור, ואתה רואה לפניך את כל שורת הבתים כמו שהם אף בהגות והרעפים שעל גביהם והמזחילות שעליהם, והמדרגות והמעקות, ואף את תוך הבתים, הכל כאשר לכל והכל במדה וקצב; כל צנטימטר מציון מטר, וממדה זו אתה יכול לדעת גם את המדה האמתית של הבניין. העבודה נעשית באמנות גדולה ובדיוק וראויה היא עוד לדבר אודותיה

עיתון "האור" הוסיף: "בפינה נסתרה וענוה הונח יסוד לבית נכות קטן ירושלמי, בית נכות מצוין במינו". בדגם בית הכנסת "החורבה" שיצר, הדגים רוזין גם את פנים ההיכל, הדוכן, הספסלים וצבעיהם. בדגם קבר רחל פירט את פנים הקבר, את המצבה ואת העיטורים והכיתובים על הקירות. בתוך אחד מדגמי הבתים שבנה הושיב יהודי הרכון על תלמודו, בשעה שזוגתו מכבדת את רצפת הבית. למעט דגם שכונת בתי ראנד, שכיום אין ידוע מקום הימצאו, הוצגו שאר הדגמים בראשית שנת תש"ע בתערוכה "מזכרות מארץ הקודש", במוזיאון חצר הישוב הישן ברובע היהודי. בהקשר זה יש לציין שבניית דגמי עץ של מבנים הייתה נהוגה בירושלים שנים רבות לפני מאיר רוזין: כבר במאה ה-16 ציווה נסיך הפפאלץ אוטו היינריך לבנות דגם מעץ של ירושלים, המוצג כיום במוזיאון הלאומי במינכן. במוזיאון הפרנציסקני בירושלים נמצא דגם של כנסיית הקבר מהמאה ה-17, עשוי עץ ומשובץ צדף. דגמים מעין אלו

מלמעלה למטה: דגמי יד אבשלום (קרמיקה), קבר רחל ומערת המכפלה (יציקות גבס), 1907 בקירוב

חוף ים, שמן על בד, 1900 בקירוב

פרסומת לבית המלכה, 1909

רוזין הוצגו בתערוכה, ואולם בניגוד למנהג לשלב בעיקר מוטיבים דתיים בתוך תשמישי הקדושה שיצרו האמנים השונים, הציורים והרישומים של רוזין שהוצגו היו יוצאי דופן, ומהווים מעין חוליית קשר בין האמנות של המאה ה-19 לאמנות של המאה ה-20 בארץ ישראל. רוזין, שהיה צייר אוטודידקט מחונן, הציב יסודות חדשים באמנות הישראלית הן בציור נופים ארץ-ישראליים, והן ברישום דמויות, תוך מתן דגש על הבעת פניהן ומצבן הרגשי. יסודות חדשים אלו יופיעו לימים גם בראשית המאה ה-20, בציוריהם של מורי "בצלאל" ותלמידיו.

בשנת 1984 התקיימה בבית הנשיא בירושלים תערוכת "נופים באמנות ישראל", שהקו המנחה בה היה, לדברי אופירה נבון ז"ל: "חיפוש אחרי עבודותיהם של אמנים שיצרו בארץ, וציירו נופים שאפיינו תקופה, סמלו מחשבה, והטביעו חותם על אמנים אחרים". הקטלוג המהודר של התערוכה פותח בציורו של מאיר רוזין, "קבר רחל", ובמבוא ציין יגאל צלמונה: "רוזין היה היחיד מבין האמנים היהודים אשר פעלו במאה ה-19 בארץ ישראל שרשם נופים בגישה הקרובה יותר לדרך העיצוב הריאליסטית-מערבית".

מאיר רוזין נפטר בהיותו בן 41 בלבד בשלהי מלחמת העולם הראשונה, בעקבות רעב ומחלה קשה, ונקבר בחלקת "חב"ד" בבית העלמין שעל הר הזיתים. אלמנתו קיבלה מהקהילה היהודית בירושלים זיכיון למכירת חלקים פנימיים של בשר, וכך שרדו היא וילדיה ולא רעבו ללחם. בנו, אליהו, היה מכונאי ראשי באנייה העברית "עמנואל", ונספה בשנת 1940 עם היעלמות האנייה על כל צוותה בים בין חופי אנגליה לחופי ארץ ישראל.

שבעת המייסדים היה גם יחיאל צבי צימרנסקי (סבו של הרמטכ"ל השלישי, מרדכי מקלף), חרט עץ זית שתיבה אמנותית שעשה לפי הזמנת כולל אונגרין הוגשה כשי לקיסר האוסטרו-הונגרי פרנץ יוזף במלאת לו 70 שנה. חבר נוסף היה אברהם יצחק אפלמן, שהיה כורך ספרים רב-אומן, והכין בבית מלאכתו את האלבום האמנותי שמסרה העדה היהודית לקיסר הגרמני וילהלם השני בעת ביקורו בארץ.

זיכרון והנצחה

בשנת 1979 התקיימה במוזיאון ישראל תערוכת "אמנות ואומנות בארץ-ישראל במאה ה-19". התערוכה חשפה לא מעט יצירות אמנות ואומנות ששרדו מהתקופה, זאת למרות שבארץ כולה התגוררו אז רק כמה עשרות אלפי יהודים, ואף שחלק ניכר ממה שנוצר בארץ במאה ה-19 אבד ברעש שפקד את צפת בשנת 1887 ובביזת הרובע היהודי במלחמת העצמאות. גם מבחר מיצירותיו של מאיר

לעיון נוסף:

1. ח' גורן (עורך), למען ירושלים: קונראד שיק 1822-1901, אריאל, תשנ"ח, 131-130, ירושלים.
2. נ' פלדמן, מזכרות מארץ הקודש: מאיר רוזין 1876-1917, ירושלים תש"ע.
3. ר' רובין, ירושלים במפות ובמראות: מן התקופה הביזנטית ועד המאה הי"ט, תל אביב תשמ"ח.
4. ד' תדהר, אנציקלופדיה לחלוצי היישוב ובנוי, ב, תל אביב תש"ח, עמ' 692.